

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ

(GEMDER)

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 2, Cilt: 2, Sayı:2
Aralık-2021

MAKALE BİLGİLERİ

Dini İnançlar Bağlamında İnsanın Anlam ve Değeri

The Meaning And Value Of Human In The Context Of Religions Beliefs

YAZAR

Fatma DEMİRÖRS

YL. Öğrencisi ftmdemirors@gmail.com

Orcid: 0000-0003-1195-8428

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 26.11.2021

Makale Kabul Tarihi: 17.12.2021

Sayfa Aralığı: 288-306

Öz: Dinlerin insana yükledikleri anlam ve değer, insanın hem din hem de toplum içerisindeki konumuna büyük ölçüde etki etmiştir. Dinlerde insana yüklenen anlam ve değer ise dinlerin sahip oldukları inanç sistemi bağlamında şekil almaktadır. Bu makalede dinlerin insana yükledikleri anlam yaratılış mitolojisi, ahlaki ilkeler, dinlerin kurucuları tarafından ortaya konulan görüşler ve dinlerin kendine özgü inanışları bağlamında ele alınacaktır. İnsana bakış açısı ele alınırken düalist dinlerde yaratılış mitolojisi, Hint dinlerinde kast sistemi ve kast sistemine tepki olarak ortaya çıkan görüşler, Uzak Doğu dinlerinde evren anlayışı ve kültürel değerlerin dine etkisi gibi faktörler bağlamında değerlendirmelerde bulunulacaktır. Semavi dinlerde ise her dinin kutsal kitabının insana yüklediği anlam ve değer ele alınmakla birlikte; Yahudilikte seçilmişlik inancının, Hıristiyanlıkta asli günah ve çarmıh hadisesinin, İslam'da ise dinin tebliğcisi Hz. Muhammed'in Veda Hutbesinin insana yüklediği anlam özel olarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahlaki İlkeler, Eşitlik, Evren, İnsan Hayatı, Hak ve Hürriyetler, Sınıfsal Ayrım, Yaratılış.

Abstract: The meaning and value that religions ascribe to humans has greatly influenced the position of humans in both religion and society. The meaning and value attributed to people in religions takes shape in the context of the belief system that religions have. In this article, the meaning that religions ascribe to humans; Creation mythology will be discussed in the context of moral principles, the views put forward by the founders of religions and the unique beliefs of religions. While considering the human perspective, evaluations will be made in the context of factors such as the mythology of creation in dualist religions, the caste system in Indian religions and the views that emerged as a reaction to the caste system, the understanding of the universe in the Far East religions and the effect of cultural values on religion. In the monotheistic religions, on the other hand, the meaning and value attributed to the human being by the holy book of each religion are discussed; The messenger of the belief of being chosen in Judaism, of the original sin and the crucifixion in Christianity, and of religion in Islam, The meaning that Prophet Muhammad's Farewell Sermon ascribes to human will be evaluated specially.

Keywords: Moral Principles, Equality, Universe, Human Life, Rights and Freedoms, Class Discrimination, Creation.

GİRİŞ

İnsan, düşünen ve düşünceleriyle eylemde bulunan bir varlık olması sebebiyle hayatın anlamlı hale gelmesini sağlayan varlıkların başında gelmektedir. Geçmişten günümüze “hayat” dediğimiz kavram insan ile anlam kazanmakta, insan sayesinde hayat kavramı şuurlu bir gerçekliğe ulaşmaktadır. İnsanın hayatı işlevsel kılan bu öneminin bir yansıması olarak dinler de insan sayesinde anlam bulmaktadır. Nitekim din, insanın varoluşuyla birlikte ortaya çıkan bir fenomendir. Dolayısıyla insanın varlığı olmadan dinlerin var olması mümkün değildir. Dinlerin varlığının insan varlığına bağlı olmasının yanı sıra din de insan hayatı için vazgeçilmez bir olgudur. İnsanın varoluş nedenini ve hayatını anlamlandırması noktasında başvurduğu en önemli kaynak din olmuştur. Dinin varlığı için insan varlığının gerekliliği, insanın hayatını anlamlandırması için ise dinin gerekliliği; insan ve din arasında karşılıklı bir bağı zorunlu kılmaktadır. Bu zorunlu ilişki bağlamında geçmişten günümüze ortaya çıkan dinlerin insana yükledikleri anlamlar da insanlar için önemli bir meseledir. Çünkü insan, diğer varlıklardan farklı olarak akletme yetisine sahip olduğu için dinin muhatabı olabilmiş ve din sayesinde hayatını anlamlandırabilmiştir. İnanılan dinin insana bakış açısı da insanın din ile olan münasebetini derinden etkilemektedir.

Dinlerin dünya ve hayata bakış açıları, benimsedikleri Tanrı tasavvurları, inanılan yaratılış mitolojisi ve kurtuluşa erme anlayışları gibi pek çok unsur, dinlerin insana yüklediği anlamları şekillendirmektedir. Hemen hemen her din insanın can, mal ve namusunun güvence altına alınması noktasında ortak değerlere sahip olsa da; her dinin kendine özgü pek çok farklı anlayışı olması

sebebiyle dinlerin insana bakış açısı farklılaşabilmektedir. Söz gelimi bazı dinlerde her insana eşit muamelede bulunulurken bazı dinlerde ise insanlar arasında tabakalaşma söz konusu olabilmektedir. Dinlerin insana yükledikleri bu gibi farklı anlamlar, insanların mensup olduğu din çerçevesinde hayattaki konumunu etkilemektedir. İnsanlar arasında ayırım gözetmeyen dinlerde her insan toplum içinde saygın konumda bulunurken, insanları sınıfsal ayrıma tabi tutan dinlerde ise insanın toplum içindeki konumu da sınıflara ayrılabilir. Bu sebeple dinlerin insana verdikleri anlam ve değeri anlamak; hem din ile insan arasındaki münasebeti anlamak açısından hem de dinlerin verdiği değer sonucu insanların hayat içerisindeki konumunu tanımak açısından önem arz eder. Bu önem doğrultusunda bu makalede dinlerin sahip oldukları inanç sistemi çerçevesinde insana yükledikleri anlam kıyaslamalı bir şekilde ele alınacak, böylece dinlerin insana biçtiği anlam çerçevesinde insanın mensup olduğu din içerisindeki konumu değerlendirilecektir.

1. DÜALİST DİNLERDE İNSANIN ANLAM VE DEĞERİ

1.1. Mecusilikte İnsanın Anlam ve Değeri

Mecusilik, başlangıçta Sasanilerin düalist anlayışına karşılık Ahura Mazda'nın tek Tanrı olduğuna inanan monoteist bir din olarak ortaya çıkmıştır. Fakat dinin kurucusu Zerdüş'tün ölümünden sonra eski düalist anlayışa geri dönmüştür. Düalist anlayışa göre Ahura Mazda iyiliği temsil ederken Ehrimen ise kötülüğü temsil eden bir Tanrı'dır. Bu düalist anlayış Tanrı Ahura Mazda ile insan arasındaki ilişkiyi ve dinin insana yüklediği anlamı da etkilemektedir. Yaratılış mitolojisine göre Ahura Mazda'nın iyiliği, Ehrimen'in ise kötülüğü yaratması; dünyaya iyilik ve kötülüğün

mücadelesi olarak yansımakta ve bu düalist mücadele insanın sahip olduğu konumu da şekillendirmektedir. İnsanların bedeninden önce ruhlarını yaratan Ahura Mazda, insanlara iyiliğin kazanmasıyla ebedi mükemmelliğe kavuşacaklarını vaad etmiştir. İyiliğin kazanması için ise insanların Ehrimen ile mücadele etmek amacıyla bir bedene sahip olmak isteyip istemediklerini sormuş, insanlar da Ehrimen ile mücadele edip iyiliği hâkim kılabilmek için bir bedene sahip olma teklifini kabul etmişlerdir.¹ Dolayısıyla Ehrimen ile mücadele bağlamında insana yüklenen anlama baktığımızda, insanın en önemli görevi kötülükle mücadele etmek ve iyiliği hâkim kılmada Ahura Mazda'ya yardımcı olmaktır. İnsanların başlangıçta Ahura Mazda'ya Ehrimen ile mücadele edeceklerinin sözünü vermeleri, İslam'da şeytanın Allah'a karşı isyan edip insanları doğruluktan şaşkırtmak için mühlet istemesi olayını da hatırlatmaktadır.²

Ehrimen'e karşı iyiliğin hâkim kılınmaya çalışılması bu dinin ahlaki yapısını da şekillendirmektedir. İyi düşünce(humata), iyi söz(huhta) ve iyi davranış(hvaršta) ilkelerini temel alan Mecusi ahlakı, insana verilen değer de bir yansımasıdır.³ Bu ahlaki ilkelere insanın temel haklarını zedeleyen adam öldürme, zina yapma, iftira atma veya yalan söyleme gibi kötü eylemler yasaklanmaktadır. Dolayısıyla iyiliği hâkim kılmaya yönelik ahlaki ilkeler de insan onurunu ve yaşamını da güvence altına almaktadır. Ahlaki ilkelerin yanı sıra Mecusiliğin kadın ve erkeğe bakış açısı da

¹ Huzeyfe Sayım, "Zerdüştilik'de Kozmogoni ve Yaratılış", ss.95, 2004, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 /16 (Haziran 2004), 95.

² el-A'râf, 7/14-18.

³ Mehmet Alıcı, "*Mecusi Geleneğinde Tektanrıcılık ve Düalizm İlişkisi*", (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 270-271.

insana verilen değeri izah etmektedir. Tek eşliliğin hâkim olduğu Mecusiliğe göre kadın ve erkek, birbirlerine arkadaş olmaları amacıyla yaratılmıştır.⁴ Bu sebeple Mecusilik açısından insanlar arasında eşitlik söz konusudur.

1.2. Maniheizm’de İnsanın Anlam ve Değeri

Mecusilik, Hıristiyanlık ve Budizm gibi dinlerden etkilenmesi sebebiyle senkretik yapılı bir din olan Maniheizm de düalist anlayışlı dinler kategorisindedir. Maniheizm’in düalist anlayışı aynı zamanda gnostik bir inancı da bünyesinde barındırmaktadır. Gnostik düalizmi benimseyen bu dinin insana yüklediği anlamı değerlendirebilmemiz için öncelikle bu dinin yaratılış mitolojisini de bilmemiz gerekmektedir. Yaratılış mitolojisine göre evreni ışık âlemi ve karanlık âlem olarak ikiye ayıran bu dinde ışık âleminin Tanrısı Zurvan kusursuz bir Tanrı iken karanlık âlemin tanrısı Karanlık Kralı ise özü itibariyle kötüdür. Karanlık âlemdeki varlıkların ışık varlıklarını ele geçirmek istemesi sebebiyle ışık âleminin tanrısı Hayatın Ruhunu karanlık âleme göndermiş, Hayatın Ruhu da arkonlar denilen kötü varlıkların çoğunu öldürmüştür. Bu yenilgiye karşılık karanlık güçler, ellerinde esir olan ışık varlıklarını karanlık âlemde tutabilmek için, arkonların ölü bedenlerinden ilk insan çiftini yaratmıştır. Dolayısıyla karanlık güçler tarafından arkonların ölü bedenlerinden yaratılmış olan insan bedeni, ışık varlıklarının karanlık âlemde esir kalabilmesi için yaratılmıştır.⁵ Bu sebeple Maniheizm’e göre insan bedenine yüklenen anlam

---

⁴ Duygu Mete, *Kutsal Kitaplar Bağlamında İlahi Dinlerde İnsan Kavramı* (Erzincan: Binalı Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 35.

⁵ Şinasi Gündüz, “Maniheizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/ 575-576.

olumsuz niteliktedir. İslam gibi diğer dinlerde ise insan en güzel biçimde yaratılmıştır.

İnsan bedeninin kötü görülmesine karşılık ruh ise iyi ve temiz olup bu dünyada beden içerisinde hapis hayatı yaşamaktadır. Beden içerisinde esir olarak yaşayan ruhun kurtuluşa ermesi ise insanın bedeni gibi kötü olan dünyadan yüz çevirmesi ve gnostizme dayalı ahlaki ilkeleri benimsemesine bağlıdır. Bu ahlaki ilkeler, diğer dinlerin ahlaki ilkeleri gibi insana değer veren ve insan haklarını önceleyen ilkelerdir. Üç mühür kuralına göre bir Maniheistin eline, ağzına ve beline sahip çıkması gerekir.⁶ Kişi eline sahip çıkarak hiç kimseye zarar vermez ve böylece insan yaşamı güvence altına alınmış olur; ağzına sahip çıkarak yalan, iftira ve dedikodulardan sakınmış olur ve böylece insanlara saygı benimsenir; beline sahip çıkması halinde ise zina gibi kötü davranışlardan uzak durur ve böylece insan onuru güvence altına alınır.

Sonuç olarak Maniheizm'de insana yüklenen anlam olumlu ve olumsuz olmak üzere iki boyutludur. Yaratılış mitolojilerine göre insan bedeni kötü varlıklardan yaratıldığı için insan bedenine yüklenen anlam olumsuzken; beden içinde esir olan ruh ise saf ve temiz olması sebebiyle olumlu bir anlama sahiptir. Her ne kadar insan bedenine yüklenen anlam olumsuz olsa da, ruhun bedenden kurtulması için sunulan ahlaki ilkeler de insana verilen değerini yansımasıdır.

1.3. Sabiilikte İnsanın Anlam ve Değeri

---

⁶ Dilâ Baran Tekin, *Mani ve Öğretileri*(Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 91.

Maniheizm gibi düalist ve gnostik anlayışlı bir din olan Sabiilikte de düalist bir âlem tasavvuru hâkimdir. Maniheizm dini gibi âlemi ışık âlemi ve karanlık âlem olmak üzere ikiye ayıran bu dinde de düalist âlem anlayışı insana yüklenen anlamı etkilemektedir. Dolayısıyla Maniheizm’de olduğu gibi Sabiilikte de insana yüklenen anlamı bilmemiz için bu dinin yaratılış mitolojisini de tanımamız gerekmektedir.

Sabiilikte de karanlık âlemin varlıkları ışık âlemini ele geçirme arzusundadır. Karanlık âlemin bu planına karşılık ışık âleminin tanrısı Malka D Nhura, ışık elçilerini karanlık âleme gönderir ve karanlık âlemin tanrısı Malka D Hşuka ışık elçisi tarafından zincire vurulur. Fakat karanlık âlem her ne kadar böyle büyük bir yenilgiye uğrasa da; iki âlem arasındaki bu mücadele sonrasında ışık âleminin varlıkları, karanlık âlemi merak etmesi sonucunda sahip oldukları konumu kaybederek düşmüş varlıklar olurlar. Karanlık âleme meyleden bu düşmüş varlıklar, insanın var olması noktasında da önemli bir rol üstlenmektedir. İlk insan olan Âdem’in maddi bedeni, düşmüş varlıklardan olan Phatil ve karanlık varlıklar tarafından yaratılmıştır.⁷ Dolayısıyla Maniheizm’de insanın karanlık güçler tarafından yaratılması sebebiyle olumsuz bir anlam kazanması gibi; Sabiilikte de insan bedeninin yaratılmasında karanlık varlıkların payının olması, insan bedeninin kötü görülmesine sebep olmaktadır.

İnsan bedeninin Phatil ve karanlık güçler tarafından yaratılmış olmasına karşılık; ruh ise ışık âleminin tanrısı Malka D Nhura tarafından yaratılmış olup iyilik ve aydınlığı temsil eder. Bu sebeple

---

⁷ Şinasi Gündüz, “Gnostik Mitolojide Düşüş Motifi ve Demiurg Düşüncesi”, *On-dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (Ocak 1997), 136.

Maniheizm’de olduğu gibi Sabilikte de saf ve temiz olan ruh, kötü olan beden içerisinde esirdir. Ruh ve bedene yüklenen bu anlamın yanı sıra; ışık elçisi Malka d Hiia’nın Âdem’e kötü olan bedeninden kurtulup ışık âlemine yükselmesini sağlayacak gnostik bilgileri öğretmesi ve bu sayede Âdem’in kurtuluşa ermesi, bu dinin insana verdiği değer de yansımasıdır.

Kadına yüklenen anlam ise birbirinden farklı iki yoruma dayanır. Bu yorumlardan ilkinde göre ilk kadın olan Havva, ışık âleminin tanrısı ve elçileri tarafından, Âdem’in dünyada rahat bir hayat yaşaması ve çoğalması amacıyla yaratılmıştır. Bu yoruma göre kadına yüklenen anlam olumlu niteliktedir. İkinci yoruma göre ise Havva, karanlık varlıklar tarafından ilk insan olan Âdem’in Havva aracılığıyla hakikati kavrayamayıp maddi dünyadan kurtulması için yaratılmıştır.⁸ İlk yorumun tam tersi olan bu yaklaşıma göre ise kadına olumsuz bir anlam yüklenmektedir. Fakat Sabiilik dininin Maniheizm gibi riyazet hayatını benimseyen, cinsellikten uzak duran bir din olmaması, hatta Sabiiliğin diğer dinlere kapalı olması sebebiyle evliliğe teşvik eden bir din olması; kadının ışık âleminin tanrısı tarafından yaratıldığı yaklaşımının daha doğru olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak düalist anlayışın bir yansıması olan yaratılış mitolojisi, bize insana yüklenen anlamın olumlu ve olumsuz olmak üzere iki yönlü olduğunu göstermektedir.

2. HİNT DİNLERİNDE İNSANIN ANLAM VE DEĞERİ

2.1. Hinduizm’de İnsanın Anlam ve Değeri

⁸ Gündüz, “Gnostik Mitolojide Düşüş Motifi ve Demiurg Düşüncesi”, 133.

2.1.1. Yaratılış Anlayışı ve Kast Sistemi Bağlamında İnsana Verilen Anlam ve Değer

Hinduizm’de yaratılış mitolojisi ve bu mitolojiye bağlı olarak geliştirilen kast sistemi, Hinduizm’in insana yüklediği anlam ve değeri büyük ölçüde etkilemektedir. Yaratılış mitolojisine göre âlemin Tanrı Brahman’dan sudur ederek var olduğu inancı Hinduizm’de yaygın bir inanıştır. Bu bağlamda insan da Tanrı Brahman’ın farklı uzuvlarından yaratılmış, sudur olduğu uzva göre kast sistemindeki konumunu elde etmiştir. Dolayısıyla insanları sınıfsal ayrıma tabi tutan kast sistemi, Tanrı tasavvuru ve yaratılış inancının bir yansımasıdır. Yaratılış mitolojisinin bir yansıması olan kast sistemine göre insanlar brahminler(din adamları), kşatriyalar(yöneticiler ve askerler), vaisyalar(tüccar, esnaf ve çiftçiler) ve sudralar(hizmetçiler) olmak üzere dört tabakaya ayrılmaktadır. En üst tabakadan en alt tabakaya doğru; Brahminler Brahman’ın ağzından, kşatriyalar kollarından, vaisyalar midesinden, sudralar ise ayaklarından yaratılmıştır. En alt tabakaya doğru insanın toplum içindeki değerini azaltan bu sistem, Hinduizm açısından toplumsal düzen için gerekli bir ayırım olarak değerlendirilmektedir. Manu Kanunnamesine göre kast sisteminin amaç ve işlevine baktığımızda; Yüce Varlık, bütün dünyayı korumak adına insanları farklı sınıflara ayırmış ve her sınıfa farklı görevler yüklemiştir. Bu amaç doğrultusunda Brahminler, kutsal metinleri öğretme ve kurban törenlerini icra etme gibi görevlerden; Kşatriyalar, insanları düşmanlardan koruma; vaisyalar, kurban için gerekli hayvanı yetiştirme, ticaret ve tarımı gerçekleştirme; sudralar ise kendinden üst konumda olan diğer sınıftan insanlara hizmet etme görevinden sorumludur. Paryalar denilen sınıf ise kast sisteminin dışına itil-

miştir.⁹ Kast sistemi sebebiyle insanların sınıflara ayrılması insanların yerine getirmesi gereken sorumlulukları farklılaştırmakla birlikte, insanların toplum içindeki değerini de etkilemektedir. Alt sınıflara inildikçe insanların toplum içindeki değeri azalmakta, hatta tümüyle kirli ve dokunulmazlar olarak görülen paryalar kast sistemine bile dâhil edilmeyerek toplumda hiçbir değer görmemektedir. Kast sisteminin en alt tabakasında olması sebebiyle üst sınıftakilere hizmet etmekle görevlendirilen sudralar toplum içinde en ağır işleri yapmaya maruz kalmakta, bu insanların insan haklarından mahrum bırakılarak işkenceye uğramaları bile meşru sayılmaktadır. Kast sistemi aynı zamanda kastlar arası yer değişikliğini, üst sınıftan kimselerin alt sınıftan biriyle bir arada bulunmasını, kastlar arası evlilik ve ticaret gibi pek çok durumu da yasaklamaktadır.¹⁰ İnsanları tabakalara ayırmak, insanlar arası hak eşitsizliğine sebep olurken; kastlar arası kısıtlamalar ise toplumdaki iletişimi, birlik ve beraberliği de etkilemektedir. Aileden miras kalması sebebiyle bireyin kendi tercihine bırakılmayan kast sınıfından kurtulup daha üst bir sınıfa yükselmek ise şu anki kastın sorumluluklarını eksiksiz şekilde yerine getirmekle mümkündür.¹¹ Tüm bu özellikleri sebebiyle yaratılış anlayışı ve bu anlayışın bir yansıması olan kast sistemi Hinduizm'in insana yüklediği anlamı büyük ölçüde etkilemektedir.

2.1.2. Brahman İle Özdeşlik Bağlamında İnsana Verilen Anlam ve Değer

---

⁹Ali İhsan Yitik, *Doğu Dinleri*, (İstanbul: İSAM, 2014), 46-48.

¹⁰ Gökçen Çatlı Özen, "Kapalı Toplumsal Yapı: Kast Sistemi Üzerinden Tabakalaşma", *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi* 2/3 (Ekim 2016), 62-63.

¹¹ Yitik, *Doğu Dinleri*, 47.

Hinduizm’de insana yüklenen anlamı şekillendiren bir diğer inanış da Tanrı Brahman ile insan ruhunun özdeş olduğu inancıdır. Bu inanca göre insanın ferdi ruhu olan atman ile Brahman özdeştir. İnsanın bu özdeşliği kavrayamaması ise bir yanılısama olup kişinin nihai kurtuluşa erişmesini engellemektedir.¹² İnsan ruhunu Brahman ile özdeş gören Hinduizm’e göre; eğer ki kişi Brahman ile özdeş olduğunun idrakine varırsa kurtuluşa erecektir. Bu hakikati kavrayamadığı takdirde yeniden doğup ölme şeklinde tarif edilen samsara çarkına mahkûm kalacak ve kast sisteminden kurtulamayacaktır. Dolayısıyla kast sistemine göre insanlar tabakalara ayrılıp eşit haklardan yararlanamasa da; insanın özü olan atman ile Brahman’ın özdeş olduğuna inanılmasıyla insan ruhuna tanrısal bir değer atfedilemekte ve insana bir kurtuluş kapısı sunulmaktadır. Fakat insan ruhunun Brahman ile özdeş olmasına rağmen Brahman’ın bir parçası olan alt sınıf insanların üst sınıflar gibi toplumda değer görmemesi de önemli bir problemdir.

2.2. Budizm’de İnsanın Anlam ve Değeri

Budizm, Hinduizm’in Tanrı anlayışı ve kast inancına tepki göstererek ortaya çıkan bir din olması sebebiyle, insana yüklediği anlam da Hinduizm’den ayrılmaktadır. Hinduizm’e göre insanlar kast sistemiyle sınıflara ayrıldığı için insanların birbirine üstünlüğü söz konusuysen Budizm’e göre her insan eşit olup herhangi bir sınıfsal ayrım söz konusu değildir.¹³ Hinduizm’de insanın mensup olduğu kast sınıfı insanın toplum içindeki statüsünü olumsuz yönde etkileyebilirken Budizm böyle bir anlayışı reddetmekte, her

---

¹² Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, (İstanbul: Kırkambar, 1999), 108.

¹³ Şevket Özcan, “İnsana Verilen Değer Ekseninde Çeşitli Dinlerde İnsan: Dinler Tarihi Açısından Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Dini Araştırmalar* 19/48 (Haziran 2016), 208.

insana eşit mesafede yaklaşmaktadır. Budizm'in insana bakış açısının Hinduizm'den ayrılan bir diğer yanı da; insanın özüne yüklenen anlamdadır. Hinduizm'e göre insanın özü olan atman ile Brahman özdeşken, Budizm'de anatman olarak ifade edilen insan cevherinin yokluğu ve sürekli değişkenliği söz konusudur. Anatman inancına göre sabit bir ruhu bulunmayan insan, bir mumun başka bir mumu aydınlatmasına benzer şekilde nedensellik ilkesine göre yaşamaktadır. Dolayısıyla Hinduizm'de her ne kadar insanlar sınıfsal ayrıma tabi tutulsa da bir benliğe sahipken, Budizm'deki anatman inancına göre insan benlikten yoksun bir varlıktır.¹⁴

Buda'nın kurtuluşa dair öğretileri de Budizm'in insana bakış açısı hakkında bilgi vermektedir. Buda'ya göre kurtuluş Hinduizm'deki gibi tanrılara bağlanmak ve kast sistemine uygun davranmakla değil, kişinin kendi çabasına bağlıdır. Dolayısıyla Budizm'e göre insanın kaderini belirleyen Tanrı değil, kişinin kendi eylemleridir. Bu bağlamda Buda, insanın kurtuluşu için dört temel hakikat ve sekiz dilimli yolu sunar. Dört temel hakikatte gerek insana gerekse hayata karşı olumsuz bir bakış açısı mevcuttur. Çünkü Buda'ya göre insan, kendisini alçaltan arzu ve şehvetlere meyilli bir varlıktır. Buda'nın dört temel hakikatine göre hayatın acı ve ıstırapla dolu olmasının sebebi de yine insanın arzulara olan eğilimidir. Acı ve ıstıraplardan kurulmanın yolu da arzulardan kurtulmaktır. Dolayısıyla Budizm'e göre insan, arzu ve şehvetlere olan eğilimi sebebiyle Budizm'in hayata ve kurtuluşa bakış açısını etkileyen bir varlık konumundadır. Fakat her ne kadar insan, arzulara meyilli olması sebebiyle hayatı acı ve ıstırapla doldursa da;

---

¹⁴ Yitik, *Doğu Dinleri*, 105.

insanın bu kötü hayattan kurtulması da yine kendisine bağlıdır. Hayatı acı ve ıstırapla dolduran insan, sekiz dilimli yolu izlediği takdirde kurtuluşa erebilmektedir.¹⁵ Dolayısıyla Budizm'e göre insan, hayatı acıyla doldurmasıyla olumsuz bir anlama sahip olsa da, acı ve ıstıraptan kurtulmayı da gerçekleştirebilecek bir potansiyele sahiptir.

Buda'nın acı ve ıstıraplardan kurtulmak için sunduğu sekiz dilim yol, insana verilen değeri de göstermektedir. *“Doğru bilgi, doğru düşünce, doğru konuşma, doğru davranış, doğru meslek, doğru çaba, doğru gözetim ve doğru konsantrasyon”*¹⁶ ilkelerinin tamamı insanın kurtuluşunu sağlamakla birlikte insanlar arası olumlu ilişkiler tesis etmekte, insan onurunu da güvence altına almaktadır. Söz gelimi *“doğru düşünce”* ilkesi insanlara karşı empati kurmayı ve hoşgörülü olmayı; *“doğru konuşma”* ilkesi kırıncı ve kötü sözlerden, iftira ve dedikodudan uzak durmayı; *“doğru davranış”* ilkesi ise hırsızlık, öldürmek ve zina gibi kötü eylemlerden kaçınmayı öğütlemektedir. Budist öğretileri insan yaşamına saygı duyan bu özellikleri sebebiyle hem insan onurunu yüceltmeyi hedeflemekte, hem de insanlar arasında olumlu bir ilişkinin kurulmasını sağlamaktadır. Bu sebeple Budizm öğretileri; Hinduizm'in kastlar arası kısıtlamalarla toplumdaki iletişimi, birlik ve beraberliği zedeleyen yönünden de farklı bir tutuma sahiptir.

2.3. Caynizm'de İnsanın Anlam ve Değeri

Hinduizm'in Tanrı anlayışı ve insan değerini ötekileştiren kast sistemine karşı ortaya çıkan bir diğer din de Caynizm'dir. Hindu-

---

¹⁵ Yitik, *Doğu Dinleri*, 102-104.

¹⁶ Ahmet Güç - Ekrem Sert, *“Budizm'de Dört Temel Gerçek, Sekiz Dilimli Yol ve Nirvana”*, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 5/12 (Haziran 2020), 15.

izm'de insan Brahman'dan sudur olan bir varlıkken Caynizm'de herhangi bir yaratıcı fikri bulunmamakta, insanın madde ve ruhun temasıyla var olduğuna inanılmaktadır. Jiva denilen ve insanın asıl özünü oluşturan ruh saf ve temizken bedeni oluşturan ve pudgala denilen madde ise kötüdür.¹⁷ İnsana yüklenen bu anlam aynı zamanda Maniheizm ve Sabiilik dinlerinin ruh ve bedene bakış açılarını da anımsatmaktadır. Maniheizm ve Sabiilikteki anlayışa benzer şekilde Caynizm'de de amaç, maddi olan dünyadan yüz çevirmek suretiyle insanı kötü olan bedeninden kurtarıp nirvanaya ulaştırmaktır. Dolayısıyla insan bedeni ve ruhuna yüklenen bu anlam, insanın yaşam şeklini de etkilemektedir.

Caynizm her ne kadar insan bedenini kötü olarak değerlendirse de kurtuluş yöntemi olarak sunulan ve Triratna (üç mücevher) denilen temel öğretiler, insana verilen değeri ortaya koymaktadır. Kişi, insana verilen değerın yansıması olan bu üç mücevhere uyması halinde saflığını yitiren ruhunu arındırma imkânı elde edebilecektir.¹⁸ Üç mücevherden “doğru iman” ilkesi diğer insanlara değer verilmesini, “doğru bilgi” ilkesi dış dünyaya karşı dikkatli hareket etmeyi öğütlemektedir. “Doğru davranış” ilkesi ise içerdiği beş prensiple insan yaşamını güvence altına almaktadır.

“Hiçbir canlıya zarar vermemek (Ahimsa),

Doğru sözlü olma (Satya),

Başkasına ait bir şeyi almama (Asteya),

---

¹⁷ Şevket Özcan, “İnsana Verilen Değer Ekseninde Çeşitli Dinlerde İnsan: Dinler Tarihi Açısından Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, 209.

¹⁸Nuh Yılmaz, “Caynizm'de Ahlâk”, *Ahlâk ve Din Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*, ed. Hasan Yerkazan (Ankara: Sonçağ Akademi, 2021), 344-345.

Cinsel İlişkiden uzak durma (Brahmacarya),

Az ile yetinme / kanaatkâr olma (Aparigraha)”.¹⁹

şeklindeki bu beş temel doğru davranış, Budizm’in sekiz dilimli yoldaki öğretileri gibi insanı erdemli bir kişiliğe kavuşturmakla birlikte insan hayatına verilen değer bir yansıması niteliğindedir. Ahimsa kuralıyla insan yaşamı güvence altına alınmakta, satya kuralıyla hem insanlar arasında olumlu bir ilişki tesis edilmekte hem de haksızlıkların önüne geçilmekte, asteya kuralıyla insanların malları korunmakta, brahmacarya kuralıyla insan ruhu arındırılmakta, aparigraha kuralıyla ise insana erdemli olmanın yolu sunulmaktadır. Dolayısıyla diğer pek çok dinin ahlaki ilkelerinde olduğu gibi Caynizm’in ortaya koyduğu ahlaki ilkeler de insana verilen değer ekseninde hükümler ortaya koymaktadır.

2.4. Sihizm’de İnsanın Anlam ve Değeri

Diğer Hint dinlerinden farklı olarak Sihizm, İslam ve Hinduizm’den etkilenerek ortaya çıkması yönüyle senkretik yapılı bir dindir. Sihizm her ne kadar Hinduizm’in karma inancı, tenasüh, ölüleri yakma gibi inançlarını benimsemiş olsa da; insanları sınıflara ayırarak eşit haklardan mahrum eden kast sistemine karşı çıkmaktadır. Bu durumu İslam’dan etkilenmesinin bir yansıması olarak düşünecek olursak, İslam’da olduğu gibi Sihizm’e göre de insanlar Allah katında eşittir. Hatta öyle ki Sihizm’in kurucu Guru Nanak’a göre bir Hindu ve Müslüman arasında ayırım bulunmamakta ve insanlar eşit sayılmaktadır. Guru Nanak bu düşüncesini “ayrı Tanrı herkesi yaratmış ve rızık vermektedir” şeklinde açıklamaktadır.²⁰ Dolayısıyla Sihizm’de insanlara verilen eşit değer temeli,

---

¹⁹ Yitik, *Doğu Dinleri*, 150.

²⁰ Yitik, *Doğu Dinleri*, 195.

tek ve en yüce olan Tanrı'nın sadece belli bir kesim insanı değil, tüm insanları yaratmasına dayanmaktadır diyebiliriz. Bütün insanların eşit sayılmasının bir diğer sebebi de insanın, Tanrı'nın ruhunu içinde taşıdığına inanılmasıdır.²¹ Hinduizm'de insanların Brahman'ın uzuvlarından yaratıldığına inanılmasına rağmen Tanrı'nın ayaklarından yaratılmış olan sudralar değersiz görülürken; Sihizm'de her insan Tanrı'nın ruhunu içinde taşıdığı için değerlidir ve birbiriyle eşittir.

Hinduizm'e göre kast sisteminin alt sınıf insanları, Caynizm'e göre ise insan bedeni olumsuz bir anlama sahipken Sihizm'e göre insan yaratılışı gereği mükemmel bir varlıktır. İnsana olan bu bakış açısı, İslam'da insanın en mükemmel şekilde yaratılmış olduğu fikrine de benzer niteliktedir. Sihizm'e göre insan Tanrı'yı yürekten sevebilecek bir yeteneğe sahip olması yönüyle de değerli bir varlıktır. Fakat Tanrı'ya bağlanma yönünün yanı sıra kendisini dünyadan ve Tanrı'dan ayrı gören bencil yönüyle de cehalete düşebilmektedir. Hinduizm'de atman ile Brahman'ın özdeş olduğunu kavramayan insanın samsara çarkında kurtulamaması gibi; Sihizm'de de insan her ne kadar yaratılış yönünden mükemmel bir varlık olsa da, bencilliği sebebiyle samsara çarkından kurtulamamaktadır. Bu sebeple Sihizm'e göre insan, kendini Tanrı'ya adamalı ve Tanrı'nın ruhunu taşıdığını idrak edebilmelidir.

Budizm ve Caynizm öğretilerinin insan yaşamına saygı duyması gibi Sihizm'de de insanın sahip olması gereken beş haslet, insana erdemli birisi olmanın yolunu sunmaktadır. Tanrıyı övmek,

---

²¹ Şevket Özcan, "İnsana Verilen Değer Ekseninde Çeşitli Dinlerde İnsan: Dinler Tarihi Açısından Karşılaştırmalı Bir İnceleme", 211.

kanaatkâr olmak, alçakgönüllü olmak, sadaka vermek ve kendine hâkim olmak ilkelerinden oluşan bu beş haslet insana verilen değer açısından uyulması gereken kurallardır. Aynı zamanda Sihizm’de temel insan haklarını zedeleyen zina yapmak, kumar oynamak, tütün kullanmak gibi eylemler büyük günah sayılmaktadır. Bu tür davranışların yasaklanması da insan yaşam ve onuruna verilen değeri göstermektedir.²²

3. UZAK DOĞU DİNLERİNDE İNSANIN ANLAM VE DEĞERİ

3.1. Konfüçyanizm’de İnsanın Anlam ve Değeri

Konfüçyanizm dini kimliğinin yanı sıra; Konfüçyüs tarafından Çin geleneğinin sahip olduğu dini, kültürel ve ahlaki yapıyı yeniden canlandırmaya çalışan milli bir yapıya da sahiptir. Konfüçyüs’ün sunduğu ahlaki öğretilere baktığımızda insana saygı ön plana çıkmaktadır. Konfüçyüs “Eğer biz insana hizmet etmezsek, ruh-lara nasıl hizmet edebiliriz?” sözüyle Tanrı’ya hizmetin yolunun insana hizmetten geçtiğini belirtmiş ve böylece insana saygın bir anlam yüklemiştir. Ortaya koyduğu fikirlerle bir ahlak sistemi sunan Konfüçyüs, hem saygı gören hem de başkalarına saygı gösteren kimseyi üstün insan olarak nitelemekte, insanlara saygıyı büyük bir erdem olarak görmektedir. Hinduizm’de insanların sosyal sınıflara ayrılmasına karşılık Konfüçyanizm, Hinduizm dışındaki diğer Hint dinleri gibi insanlara karşı saygılı olmanın önemini vurgulamaktadır. Aynı zamanda Konfüçyanizm’de bütün insanların eşit olmasının sebebi aynı öze sahip olmalarıdır.²³ Konfüçyüs’e göre insanın en önemli görevi, herkesi kardeşi gibi gör-

²² Yitik, Ali İhsan, “Sihizm”, 419-425.

²³ Şevket Özcan, “İnsana Verilen Değer Ekseninde Çeşitli Dinlerde İnsan: Dinler Tarihi Açısından Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, 212.

mesi ve semavi dinlerdeki anlayışa benzer şekilde kendisine yapılmamasını istemediği davranışı başkasına yapmamasıdır.²⁴

Konfüçyanizm'in insana verdiği anlam ve değer, bütün ahlaki faziletleri içine alan beş temel fazilette de kendini göstermektedir. İyilik (jen), doğruluk (yi), âdab-ı muaşeret(li), hikmet(chih) ve güvenilirlik(hsin) ilkelerinden oluşan bu beş temel faziletin amacı; hem insanları erdemli bir kişi yapmak hem de insana verilen değer doğrultusunda insanlar arasında birliği sağlamaktır. Bu faziletlerden iyilik ilkesine göre insan başkalarının duygularını paylaşabilmeli ve diğer insanlara şefkat göstermelidir. Bu yönüyle insanı saygın kılan Konfüçyanizm, insanlar arasında iyilikseverliği de yaygınlaştırmaya çalışmaktadır. İkinci fazilet olan doğruluk ilkesine göre insan, onurunu zedeleyen yanlışlarından utanç duymalıdır. Üçüncü fazilet olan âdab-ı muaşeret ise adalete riayeti öğütler. Çünkü adalet, insanların aynı özü taşıması sebebiyle eşit olmalarının bir yansımasıdır. Hikmet fazileti insanın akletme yetisiyle üstün bir varlık oluşuna, güvenilirlik fazileti ise insanlar arası ilişkilerin sağlıklı olması için gerekli olan güvene vurgu yapmaktadır.

Beş temel faziletin yanı sıra; beş temel insani ilişki de insana verilen değeri yansıtır niteliktedir. Bu beş temel ilişkiye göre amir ile memur arasındaki ilişki hakkaniyet ve itaate, anne-baba ve çocuklar arasındaki ilişki sevgi ve saygıya, eşler arasındaki ilişki karşılıklı vazifelere uymaya, kardeşler arasındaki ilişki saygıya, dostlar arasındaki ilişki ise güvenilirliğe dayanmaktadır.

---

²⁴ Yitik, *Doğu Dinleri*, 206.

Bu bağlamda diyebiliriz ki; Konfüçyüs insanlar arası ilişkileri tahsis edecek olan ahlaki erdemleri, insana verdiği değer ekseninde ortaya koymuştur. Konfüçyanizm'in benimsediği bu ahlaki öğretilerin, insana ve insanlar arası ilişkiye değer veren bir yapıda olmasının bir sebebi de; bu dinin ahlaklı bir toplum düzeni sağlamak istemesidir. Nitekim Konfüçyüsçü ahlakın ana temeli; kendini, ev halkını, milletini yönlendirebilmek ve barışı sağlamaktır. Ahlak ve erdeme dayalı bu öğretilere uyulduğu takdirde insanın değeri korunacak, insanlar arası birlik ve beraberlik sağlanacak ve böylece toplumda düzensizlik yaşanmayacaktır.²⁵

3.2. Taoizm'de İnsanın Anlam ve Değeri

Taoizm evrenin Tao denilen bir güç ile meydana geldiğine inanan, Tao sayesinde evrende kozmik bir düzen olduğunu ve evrendeki düzene müdahalede bulunmayıp doğayla uyumlu yaşamayı prensip olarak benimseyen bir dindir. Kozmik düzene müdahale etmeme prensibi Taoizm'in insana olan bakış açısını da şekillendirmektedir. Wu-wei kavramıyla ifade edilen eylemsizlik veya hiçbir şey yapmama ilkesi gereğince insanın mükemmelliği, kozmik düzenle uyum içerisinde yaşamasına bağlıdır. Wu-wei anlayışı aynı zamanda insana verilen bir değer de yansımasıdır. Çünkü insan doğayla uyumlu yaşayıp işleri olurlarına bıraktığı takdirde arzularının esiri olmaktan kurtulmuş olur ve hayal kırıklığına uğramaz. Aksi durumda işleri olurlarına bırakmayıp olmayacak işler için boşa çaba sarf ettiği zaman başarısızlık ve hayal kırıklığı yaşayacaktır. Wu-wei prensibine uygun yaşaması halinde ise gereksiz işlere girişmeyeceği için zor kullanmadan işlerinde başarılı

---

²⁵ Ahmet Güç, "Konfüçyüs ve Konfüçyüsçülük", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (Haziran 2001), 60-61.

olacaktır.²⁶ İdeal insan, tıpkı Tao gibi evrene karşı müdahalede bulunmayıp işleri olurlarına bırakmalıdır. Bu bağlamda Taoizm’de insan ile evrendeki kozmik düzen arasında bir benzerlik kurulduğunu söyleyebiliriz. Taoizm’e göre insan, küçük bir evrene benzetilir ve insanın bedeni evrendeki düzeni yansıtmaktadır. Dolayısıyla Taoizm’de insana yüklenen anlam, evrendeki düzen ile doğrudan alakalıdır. Evrendeki kozmik düzeni anlamak için öncelikle insanı anlamak gerekir.

Taoizm’in benimsediği ahlaki değerler de insana olan bakış açısı hakkında bilgi vermektedir. Taoizm’in kurucu Lao Tzu, ahlaki prensiplere ve faziletlere büyük önem vermiş, ortaya koyduğu ahlaki prensiplerle insan yaşamına ve değerine vurgu yapmıştır. Taoizm’in benimsediği beş ahlaki prensip ve on fazilette de insana verilen değer net bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. “İnsan öldürmemek, alkol almamak, yalan söylememek, zina ve hırsızlık yapmamak” ilkelerinden oluşan ahlaki prensiplerin tamamında insan yaşamı ve hakları güvence altına alınmaktadır. Bunun yanı sıra insan ilişkilerini düzenlemeye yönelik faziletler de insana verilen değer ifade eder niteliktedir. Ebeveynler ile çocuklar arasındaki hürmet, dostlar arasındaki hürmet, amir ve memur arasındaki hürmet²⁷ ilkelerinin tamamı Taoizm’in insanlar arası ilişkileri düzenlemesi yönüyle önemlidir. Bu faziletler insanı erdemli yapan davranışlar olmakla birlikte insan yaşamına değer veren ilkelerdir.

3.3. Şintoizm’de İnsanın Anlam ve Değeri

---

²⁶ Lao Tzu, *Tao Te Ching*, çev. Sefer Guseynov (İstanbul: Destek Yayınları, 2018), 22.

²⁷ Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, 29.

Konfüçyanizm ve Taoizm'in tersine Şintoizm, "kami" denilen Tanrı ve tanrıçaların tabiattaki her şeyde mevcut olduğuna inanan animist ve politeist anlayışlı bir dindir. Yaratıcı bir Tanrı anlayışı yerine kami denilen her yönden kutsal ve insan kavrayışının üstündeki varlıkların tabiat ruhları olduğuna inanılmaktadır. Şintoizm'in bu animist inancı insana olan bakış açısını da şekillendirmektedir. Çünkü bir kami kendi başına ne iyi ne de kötüdür. Kamilerin insanlarla olan ilişkisinin boyutunu insan kendisi belirlemektedir. Dolayısıyla Şintoizm'e göre insan, kamilerle insanlar arasındaki ilişkiyi belirleme noktasında önemli bir konuma sahiptir.

Şintoizm'de animist inancın yanı sıra insanların ruhları da öldükten sonra kami haline dönüşebilmektedir. Ataların kami haline dönüşüp nesilleri koruduğuna inanılması sebebiyle atalara saygı Şintoizm'de önemli bir gelenektir. Dolayısıyla Şintoizm'e göre insan, kamilerin insanlarla ilişkisini belirleyebildiği gibi öldükten sonra da kami haline gelebilen bir varlıktır. Diğer pek çok dinde insan, öldükten sonra Tanrı'nın huzuruna giderken Şintoizm'de insan bizzat kutsallık kazanmaktadır. Bu inanış bağlamında Şintoizm'de insan olumlu bir anlama sahiptir.

Şintoizm aynı zamanda Japon geleneklerine ve aileye saygı göstermeyi esas alan bir din olduğu için insana değer veren bir ahlak anlayışı bu dinin önemli bir özelliğidir. Sosyal düzeni bozacak davranışlar, iffete aykırı hareketler ve insanlara karşı saygısızlık, kötü davranış olarak görülür. Çocukların anne-babalarına, kadınların erkeklere, küçüklerin ise büyüklere saygı ve itaati bu dinde önemli ahlaki değerlerdir. Aynı zamanda insan hayatına karşı duyarlılık da insana verilen değeri yansıtan ahlaki bir ilkedir. Samimiyet olarak ifade edilen "makato" kavramına göre samimiyet

sahibi insanlar başka insanların hayatına karşı duyarlı davranırlar. Bu bağlamda samimi bir ahlaka sahip olan kimse, başkalarının hakkını çalmaz, insanlara yalan söylemez ve başkasını öldürmez. Dolayısıyla samimiyeti esas alan bu ahlaki anlayışa göre Şintoizm, insana ve insan hayatına karşı duyarlı bir tavra sahiptir.²⁸

4. SEMAVİ DİNLERDE İNSANIN ANLAM VE DEĞERİ

4.1. Yahudilikte İnsanın Anlam ve Değeri

Tanrı-Tevrat ve İsrailoğulları üçlemesi üzerine inşa edilmiş olan Yahudilik, monoteist dinlerin en kadim halkasıdır. Yahudi kutsal kitabı Tanah'ta insan hayatı ve onuruna dair pek çok vurgu yer almakla birlikte, Tanah'ın özü kabul edilen On Emir de insana verilen değeri yansıtmaktadır. Fakat her ne kadar Yahudilikte insana değer veren ilkeler bulunsa da; insana yüklenen anlam sadece olumlu yönde olmamış, özellikle seçilmişlik inancına göre Yahudi olmayan insanlara farklı anlamlar yüklenmiştir. İnsanın Tanrı suretinde yaratılması insana olumlu bir anlam kazandırırken İsrailoğulları'nın seçilmiş bir millet olduğu inancı Yahudiliğin insana bakış açısına farklı bir yön kazandırmakta, özellikle insanlar arası eşitlik konusu Yahudilik açısından önemli bir mesele haline gelmektedir.

4.1.1. On Emir Bağlamında İnsana Verilen Değer

On Emir içerisinde yer alan *“anne babaya hürmet, öldürmemek, zina yapmamak, başkasına ait olanı çalmamak, yalancı şahitlikte bulunmamak ve başkasının malına göz dikmemek”*²⁹ gibi kurallar; insan ha-

²⁸ Şevket Özcan, “İnsana Verilen Değer Ekseninde Çeşitli Dinlerde İnsan: Dinler Tarihi Açısından Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, 214-215.

²⁹ Çık.20: 12-17.

yatını güvence altına almakla birlikte insanın onuruna da değer vermektedir. Öyle ki; Birleşmiş Milletler tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin fikir öncülerinden olan Rene Samuel Cassin, On Emir'i insan haklarının temeli olarak tanımlamaktadır.³⁰

On Emir'de insan haklarına yönelik emirleri ayrı ayrı ele alacak olursak; öldürmeme emri insan hayatını güvence altına alan bir emirdir. Tanah'ta Kayin ve Habil kıssası anlatılırken Kayin'in kardeşi Habil'i öldürmesi üzerine cezalandırılması, öldürme eyleminin kötülüğüne vurgu yapmaktadır. İnsan öldürmenin ilk yasaklanması ise Nuh tufanından sonra Tanrı'nın Nuh ve oğullarını kutsadıktan sonra onlara öldürmeyi yasaklamasıyla olmuştur. İnsan öldürmenin yasaklanması ise insanın Tanrı'nın suretinde yaratılmış olmasına dayandırılmaktadır.³¹

Zinanın yasak oluşu ise insan onurunu zedelemesi sebebiyledir. Ancak zinayı yasaklayan ifadelere baktığımızda bu eylemin daha çok kadınlara nispet edilerek yasaklandığı görülmektedir. Ahlaki öğretilere yer verilen Süleyman'ın Özdeyişleri kitabında Kral Süleyman zinaya karşı uyarıda bulunurken zina eden kadının kötü niteliklerinden bahsetmekte, böyle kadınlardan uzak durulması konusunda uyarıda bulunmaktadır. Erkeğin zina eden kadından uzak durması için yapılan uyarılarda zinanın kadına atfedilmesi, kadına olumsuz bir anlam yükler niteliktedir.³²

---

³⁰ Sevde Yaman, "Tevrat'a Göre İnsan Hayatı ve Onurunun Kutsallığı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/2 (Nisan 2016), 344.

³¹ Yar.9:6.

³² Özd.5:7-23.

Başkasına ait olanı çalmama ve başkasının malına göz dikmeme emirleri de insanların mallarını güvence altına alır niteliktedir. Bununla birlikte bu emirler, kanaatkâr olmayı ve hak ederek kazanılanın değerli olduğunu öğütleyerek insanı onurlu birisi olmaya çağırmaktadır. On Emir’de hırsızlığın yasaklanmasının yanı sıra; zorbalıkla elde edilen kazanç, doğru ve dürüst kimselerin reddettiği bir davranış olarak nitelendirilmektedir.³³ Aynı zamanda başkasının malına göz dikmek yerine kişinin sabrederek kendi çalışmasıyla elde edeceği kazancın daha onurlu bir davranış olduğu ifade edilmektedir.³⁴

Yalancı şahitlikte bulunmayı yasaklayan emrin en önemli özelliği ise insanların haksızlığa uğramasını engellemektir. Tanah’ta yalancı şahitlikle insanlara haksızlık yapıldığı belirtilmektedir.³⁵ Tanah’ta yalancı şahitliğin yanı sıra rüşvetin de haklıyı haksız konuma düşürmesi sebebiyle insan haklarına aykırı bir kötülük olduğu ifade edilir.

Anne babaya saygının emredilmesi ise ahlaklı bir toplumun temelini, iyi bir aile ilişkisine dayandırmaktadır. Aynı zamanda babasının uyarılarına dikkat eden kişi değerli görülürken uyarılara saygı göstermeyen ise ahmak bir kimse olarak nitelendirilir.³⁶

On Emir’de insana verilen değerlerin bir yansıması olan bu kurallar, insan hak ve hürriyetlerini güvence altına alması sebebiyle

---

³³ Yşa.33:15.

³⁴ Özd.5:7-23.

³⁵ Çıkış 23:1.

³⁶ Özd.15:5.

Yahudilik dininin insana biçtiği değeri anlamamız açısından önemlidir.

4.1.2. Tanrı'nın Suretinde Yaratılma Bağlamında İnsana Verilen Değer

On Emir'de insan verilen değerini yanı sıra; Tanah'a göre insanın tüm varlıklar içerisinde en değerli ve onurlu varlık olmasının sebebi, Tanrı'nın suretinde yaratılmış olmasıdır. Tanah'ta ifade edildiği üzere Tanrı, tüm canlıları yarattıktan sonra insanı kendi suretinde yaratıp kutsamış ve insanı bütün canlılara egemen kılmıştır. Tanrı'nın Âdem'e yaşam soluşunu üflemesiyle insanoğlu Tanrı'nın suretini elde etmiştir.³⁷ İslam'da insanın Allah'ın yeryüzündeki halifesi olmasına³⁸ benzer şekilde Yahudilikte de insan, yeryüzünde Tanrı'nın bir yansıması olarak hayat bulmuştur. İnsanın Tanrı'nın suretinden yaratılması, insanı üstün bir varlık kılmakla birlikte insana yüklenen sorumluluğun yükünü de artırmaktadır. Nitekim insan, yeryüzünde bir nevi Tanrı'nın temsilcisi olarak tüm canlılar üzerinde yetkinlik sahibiyse, yapacağı eylemleri de Tanrı'nın suretinden yaratıldığına bilinciyle iyi bir şekilde yapmalıdır. Bu bağlamda Yahudilik dininin bir nevi eylemler dini olması, Tanrı'ya imandan çok O'nun yeryüzündeki temsilcisi olarak nasıl davranışlarda bulunulacağına önem verilmesi de bu durumun bir yansımasıdır.

Tanrı'nın suretinden yaratılan insanın, yeryüzündeki tüm canlıların yaratılmasının ardından en son safhada yaratılması ve tüm canlılara egemen olması da insana verilen değerini yansıması olarak düşünülebilir. Yeryüzünde tüm varlıklar insanın yararlanması

---

³⁷ Yar.1:27-28.

³⁸ el-Bakara 2/30.

ve rahat etmesi için insandan önce yaratılmış, böylece varlıklar son safhada yaratılan insana nimet olarak sunulmuştur.³⁹

4.1.3. Tanrı İle Ahitleşme Bağlamında İnsanın Değeri

Yahudilikte Tanrı ile yapılan ahde bağlı olarak İsrailoğulları'nın seçilmiş bir millet olduğu inancı, bu dinin insana yüklediği anlamı da etkilemektedir. Başta insanların eşitliği olmak üzere, Yahudi olanlar ve olmayanlara karşı bakış açısı seçilmişlik inancı bağlamında farklılaşmaktadır. Dolayısıyla Tanrı ile İsrailoğulları arasında yapılan ahit, Yahudilik dininin insana biçtiği anlam ve değeri önemli ölçüde şekillendirmektedir.

Tanah'a göre Âdem'in, insanlığın ilk atası olması sebebiyle tüm insanlar aralarında ırk ayrımı olmaksızın kardeşlerdir. Bu anlayış İslam'da Hz. Muhammed'in Veda Hutbesindeki kardeşlik çağrısıyla da benzer niteliktedir. Tüm insanlar Âdem'den gelmesi sebebiyle kardeş sayılırken insanlar arasında ilk ırk ayrımı ise Nuh'un oğlu Sam ile birlikte başlamaktadır. Geleneksel Yahudiliğe göre Nuh'un fazileti soydan soya intikal ederek İbrahim'e kadar ulaşmış, İbrahim'in fazileti ise İsrailoğulları'na intikal etmiştir.⁴⁰ İsrailoğulları'nın faziletli ve seçkin bir ırk oluşunun belgesi ise Tanrı ile İbrahim arasındaki ahittir. Bu ahde göre Tanrı, İbrahim'in soyunu İbrahim'in oğlu İshak ile yüceltmiş, böylece İshak'ın soyundan gelen İsrailoğulları Tanrı'nın seçilmiş bir ırkı olma şerefini kazanmıştır. İsmail de İshak gibi İbrahim'in oğlu olmasına rağmen seçilmiş soya dâhil olamamıştır. İshak'ın annesi Sare'nin, Hacer'den

³⁹ Yar.1:29-30.

⁴⁰ Baki Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler* (İstanbul: Pınar, 2015), 21.

doğma İsmail'in seçilmiş soya mirasçı olmamasını istemesi üzerine İbrahim, oğlu İsmail ve eşi Hacer'i yanlarından göndermiş ve İsmail seçilmiş soya dâhil olamamıştır.⁴¹ Bütün ırklar içinde İsrailoğulları'nın seçilmesinin sebebi ise Tanrı'nın İsrailoğulları'na olan sevgisidir.⁴² Bir diğer önemli sebep ise Tevrat'ın başka milletlere de teklif edilmesine rağmen, tüm milletler içinde yalnızca İsrailoğulları'nın Tevrat'ı kabul etmiş olmasıdır.⁴³ Bu bağlamda Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki seçilmişlik ahdinin temeli İbrahim ile yapılan ahit olmakla birlikte; Musa ile Sina'da yapılan ahit ise İsrailoğulları'nın seçilmişliğinin tasdikidir. Musa ile yapılan ikinci ahde göre Tanrı, sunacağı hükümlere uymaları halinde İsrailoğulları'nı bütün milletler içinde kendi öz halkı yapacağını vadetmiş ve İsrailoğulları bu teklifi kabul ederek On Emir ile yükümlü kılınmıştır.⁴⁴ Dolayısıyla İsrailoğulları'nın diğer milletlere olan üstünlüğü, Tanrı'nın İsrailoğulları'na olan sevgisine, Tanrı'nın sevgisi ise İsrailoğulları'nın tüm milletler içinde Tevrat'ı kabul eden tek millet olmasına dayanmaktadır.

İsrailoğulları'nın seçilmiş ırk olmasından önce tüm milletler soylarının Âdem'e dayanmasından ötürü eşit konumdayken İsrailoğulları'nın seçkin ırk statüsü kazanmasından sonra bu eşitlik bozulmuş, Yahudiler açısından İsrailoğulları diğer ırktan insanlara göre üstün görülmüştür. Dolayısıyla İsrailoğulları'nın seçilmişlik inancı, insana yüklenen anlamı "Yahudilere yüklenen anlam" ve "Yahudi olmayanlara yüklenen anlam" olmak üzere ikiye ayırmaktadır.

---

⁴¹ Yar.21:9-14.

⁴² Yas.7:8.

⁴³ Salime Leyla Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik* (Ankara: İSAM, 2020), 105.

⁴⁴ Çık.19:5-7.

4.1.4. Seçilmişlik İnancı Bağlamında Yahudiler ve Yahudi Olmayanlara Yüklenen Değer Farklılığı

Tanrı ve İsrailoğulları arasındaki ahit, İsrailoğulları'nı diğer milletlerden daha meziyetli bir ırk yaparken seçilmiş ırkın dışında kalanlar ise inançlarına göre Nuhîler (Bney Noah) ve putperestler (Avoda Zarîm) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Halakah'a göre Yahudi olmayan bir kimse, her ne kadar seçilmiş ırktan olmasa da "Şeva Mitzvot Bney Noah" denilen yedi temel Nuh kanununa tabi olması halinde her iki dünyada da kurtuluşa erebilmektedir. Nuh'un yedi kanununu benimsemeyenler ise putperest olup bu kimseler için böyle bir kurtuluş imkânı mümkün değildir. Dolayısıyla Yahudiler, diğer millet ve dinlere mensup insanlardan üstün olmakla birlikte; Yahudi olmayanlar içerisinde Nuhî olanlara yüklenen anlam, putperestlere yüklenen anlamdan daha değerlidir. Yahudi olmamalarına rağmen Nuhîlere yüklenen bu değerlerin sebebi ise, Nuhîliğin temelini Tevrat'a dayandığı inancıdır. Nitekim On Emir'in insanın yaşam ve onurunu güvence altına almasına benzer şekilde, Nuh kanunları da insana verilen değerlerin bir yansımasıdır.

"Putperestlikten kaçınmak,

Küfürden kaçınmak,

Zinadan, özellikle akrabalar ile zinadan kaçınmak,

*Adaleti gerçekleştirmek için adalet kurumlarını gerçekleştirmek;
her ilişkide adaletli ve dürüst olmak,*

Kan dökmemek,

Çalmamak,

Canlı hayvandan et koparıp yememek”⁴⁵

şeklindeki ilkelerin tamamı insan hayatını ve onurunu korumaya yöneliktir. Fakat her ne kadar Yahudi olmayan birisi bu ahlaki ilkelere bağlı kalarak kurtuluş imkânı elde edebilse de, yine de seçilmiş ırkın dışında olması sebebiyle derece olarak Yahudilerden daha aşağı konumdadır. Yahudi olmayanlara yüklenen bu anlamın yanı sıra sonradan Yahudiliğe ihtida edenler de seçilmiş ırktan olan bir Yahudi kadar üstün değildir. Tarihi süreçte Yahudilerin sonradan Yahudi olanlara yüklediği anlama baktığımızda ilk örnek olarak Samiriler karşımıza çıkmaktadır. Samiriler örneğinde olduğu gibi Yahudiler tarih boyunca Yahudi olmayanlar kadar, sonradan Yahudi olanları da ikinci sınıf olarak görmüşlerdir.

Tanrı'nın İsrailoğulları ile yaptığı anlaşmada İsrailoğulları'ndan ahde bağlı kalmalarını istemesine rağmen Yahudiler tarih boyunca işledikleri suçları görmezden gelerek ahdi ebedi saymışlardır. Ahde sadık kalmamalarına rağmen ahdi ebedi görerek kendilerine imtiyaz tanıyan Yahudiler, aynı imtiyazlı davranışı diğer milletlere göstermekten de geri durmuşlardır. Yahudi olmayan veya sonradan Yahudi olan kimselere aynı imtiyaz hakkı sunulmamakta, bu durum ise İsrailoğulları'nın hem ahde olan bağlılıklarını hem de insan hak ve hürriyetlerine karşı nesnel yaklaşımlarını problemli hâle getirmektedir. Seçilmişlik anlayışının bir yansıması olan bu soyutlayıcı yaklaşım, özellikle sosyal ve hukuksal alana insanlar arası eşitsizlik olarak yansımıştır. Söz gelimi sosyal açıdan Yahudilerin diğer millet ve dinden insanlara verdiği değere baktığımızda; Tanah'ta Yahudiler içerisinde azınlık olarak yaşayanlar

---

⁴⁵ Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler*, 25-26.

İsrailoğulları'nın Mısır sürgünündeki haline benzetilerek garip kimseler olarak görülmekte ve azınlık durumunda olan kimselere zulmedilmesi yasaklanmaktadır.⁴⁶ Fakat günümüzde İsrail topraklarında yaşayan ve Yahudilere nazaran azınlık durumunda olan Müslümanlara yönelik hukuka aykırı uygulama ve baskılar, Tanah'taki mesajın tersi bir yaklaşım olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte herhangi bir Yahudi ile Yahudi olmayan bir yabancı arasında hukuki bir dava olması durumunda; Yahudi kimse Nuh kanunlarına göre davayı kazanabiliyorsa Nuh kanunları dikkate alınmaktadır. Fakat Nuh kanunlarına göre kazanamayacak durumda olduğunda ise Yahudi kanunlarına göre hareket edilmektedir.⁴⁷ Dolayısıyla her ne kadar Yahudi olmayanlar içerisinde Nuhiler, putperestlere nazaran daha değerli bir konuma sahip olsa da; Tanah'ın garip kimselere zulmetmeyi yasaklamasına karşılık hukuki ve sosyal meselelerde Yahudilerin menfaati gözetilmektedir. On Emir'in Evrensel İnsan Hakları Beyanname'si'nin temeli olarak tanımlanmasına karşılık; Yahudilerin seçilmişlik inancının bir yansıması olan dışlayıcı yaklaşımlar, Yahudilik açısından insan haklarının eşitliğini göreceli bir duruma düşürmektedir.

4.2. Hıristiyanlıkta İnsanın Anlam ve Değeri

Teslis inancı sebebiyle Yahudilik ve İslam'ın monoteist anlayışından farklı bir çerçeveye sahip olan Hıristiyanlık'ta insana yüklenen anlam tek boyutlu değildir. Cennetten düşüş ve asli günah çerçevesinde insana olumsuz bir değer atfedilmekle birlikte, insanın Tanrı'nın suretinden yaratılması ve Tanrı'nın insana olan sev-

---

⁴⁶ Yas.10:19.

⁴⁷ Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler*, 29.

gisinin yansıması olarak İsa'nın çarmıhta kendini feda etmesi gibi inanışlarda ise insana karşı olumlu bir bakış açısı mevcuttur. Bununla birlikte Yeni Ahit'te insanlar arası ilişkilere dair konulan ahlaki ilkeler de insana verilen değerın bir yansıması olarak karşımıza çıkar.

4.2.1. Cennetten Düşüş ve Asli Günah Bağlamında İnsanın Değeri

Hıristiyanlık Yeni Ahit ile birlikte Eski Ahit'i de kutsal kitap olarak kabul etmektedir. Bu sebeple Yeni Ahit'te İsa, Eski Ahit'te ilk insanın Tanrı'nın suretinden yaratıldığıyla ilgili pasajlara atıfta bulunmaktadır.⁴⁸ Hem Hıristiyanlık hem de Yahudilikte insan, Tanrı'nın suretinden yaratılmış olmasıyla üstünlük elde etse de; Hıristiyanlıktaki yaratılış anlayışı, ilk insanın cennetten düşüşü ve asli günah doktrini ile farklı bir tezahür kazanmaktadır. Yahudiliğe göre ilk insan Âdem, Tanrı'nın suretinden yaratılması sebebiyle tüm canlılara egemen olan üstün bir varlıkken Hıristiyanlığa göre Âdem, yasak ağaca yaklaşması sebebiyle cennetten düşerek bu üstünlüğü yitirmiş ve tüm insanların doğuştan asli günahla doğmasına sebep olmuştur. Pavlus'un ortaya koyduğu asli günah doktrinine göre Âdem'in işlediği ilk günah, başlangıçtaki ilahi benzerliğini yitirmesine ve cennetten düşerek ölümlü bir varlık haline gelmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda Âdem'in işlediği günah sadece cennetten düşmesiyle sonuçlanmamış, Âdem'in nesli olan tüm insanları da doğuştan günahkâr ve ölümlü hâle getirmiştir.⁴⁹ Dolayısıyla insan, başlangıçta Tanrı'nın suretinden yaratılması sebebiyle olumlu bir anlam kazansa da; Âdem'in günahı-

---

⁴⁸ Mat.19:4-5.

⁴⁹ Rom.5:12.

nın tüm insanlara yüklenmesi, hatta daha yeni doğmuş bir bebeğin bile asli günahla doğması insana karşı olumsuz bir bakış açısı sunmaktadır. Diğer semavi dinlerde ise Âdem her ne kadar yasak ağaca yaklaşması sebebiyle düşüş yaşasa da, yine de tüm canlılara egemen olan üstün bir varlıktır. Hıristiyanlıkta Âdem'in işlediği ilk günahın tüm insanlara intikal etmesi sebebiyle insana olumsuz bir değer yüklenirken, Yahudilik ve İslam'a göre insan doğuştan günahsız doğması sebebiyle olumlu bir anlama sahiptir. Gerek Yahudilikte gerekse İslam'da Hıristiyanlığın asli günah doktriniyle insana yüklediği olumsuz anlam eleştirilmekte, her iki dinde de insana zaafı olması rağmen üstün bir varlık konumu verilmektedir. Hıristiyanlığa göre Âdem'in ilk günahı tüm insanları doğuştan günahkâr yapacak kadar, hatta İsa'nın çarmıhta kefareti ödemesini gerektirecek kadar büyük bir günahken; İslam'a göre Âdem'in ilk günahı kasıtlı bir kötülük olmayıp insanın tabiatında olan unutkanlığın sonucudur.⁵⁰ Her ne kadar Âdem unutarak bir hata işlemiş olsa da yine de tevbe etmesinin ardından Peygamberlikle görevlendirilecek kadar muteber bir konuma sahiptir. Asli günah konusunda Yahudilikte de İslam'a benzer bir tavır söz konusudur. Yahudilerin Hıristiyanlara yönelik eleştirilerinden biri de asli günah doktrinidir.⁵¹ İslam'da olduğu gibi Yahudilikte de her doğanın günahsız olduğuna inanılmaktadır.

4.2.2. Çarmıhta Kefaret ve Yeniden Doğuş Bağlamında İnsanın Değeri

---

⁵⁰ Tâhâ 20/115.

⁵¹ Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler*, 44.

Asli günah doktrini ile İsa'nın çarmıhta ölüp yeniden dirilişi arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Hıristiyanlık açısından İsa'nın çarmıhta ölmesi ve yeniden dirilmesi Pavlus'un ortaya koyduğu asli günah doktrini ile anlam kazanmaktadır. Çünkü asli günaha sahip olan insanlığın bağışlanması, İsa Mesih'in kefarete olarak çarmıhta ölümü ile mümkün görülmektedir. Her ne kadar insanlar Âdem'in ilk günahı yüzünden asli günah ile doğmuş olsa da, Tanrı insanlara olan derin sevgisinden dolayı oğlu İsa'yı çarmıhta asli günaha kefarete olarak feda etmiştir. Pavlus, İsa'nın çarmıhta insanların günahına bedel olarak ölümünü, Tanrı'nın insanlara olan sevgisinin kanıtı olarak ifade etmektedir.⁵² Dolayısıyla İsa'nın tanrısal bir öze sahip olmasına rağmen çarmıhta insanlık için feda oluşu, Hıristiyanlar açısından Tanrı'nın insanlara duyduğu sevgi ve değer bir yansıması olarak ele alınmaktadır. *"Ölüm bir insan aracılığıyla geldiğine göre, ölümden diriliş de bir insan aracılığıyla gelir. Herkes nasıl Âdem'de ölüyorsa Mesih'te yaşama kavuşacak."*⁵³ ayeti bağlamında yorum yapacak olursak; asli günah diye bir şey olmasaydı, İsa'nın çarmıhta insanlık için ölmesi de anlamsız kalırdı. İsa Mesih insanların günahına kefarete olarak çarmıhta ölmüş ve yeniden dirilmişse; insanlar da vaftiz aracılığıyla asli günahından arınarak İsa gibi yeniden doğmalıdır.⁵⁴ Her ne kadar asli günah ile doğan insana olumsuz bir anlam yüklense de Tanrı'nın insanlara olan sevgisi insanlara yeniden doğuş imkânı sunmaktadır. Dolayısıyla İsa'nın çarmıhta kefarete oluşu asli günah anlayışının bir yansımasıyken, çarmıhta kefarete ve yeniden diriliş de Tanrı'nın insanlara verdiği değer ve sevginin bir yansımasıdır.

---

⁵² Rom.5:8.

⁵³ 1Ko.15:21-22.

⁵⁴ Rom.6:3-5.

İsa'nın çarmıhta kefareti olması Hıristiyanlar tarafından insana verilen değer olarak yorumlansa da; Baba ile aynı öze sahip olan İsa'nın çarmıhta ölmesi daha büyük soru işaretleri doğurmaktadır. Baba ile aynı öze sahip olan İsa'nın çarmıhta ölümü asli günaha bedel olarak görülüyorsa, tanrısal öze sahip olmasına rağmen İsa'nın çarmıhta ölümüne karşılık nasıl bir bedel sunulması gerektiği de önemli bir paradoks olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer ki İsa'nın çarmıhta günahlara kefareti oluşu insana duyulan sevgi ve değer bir yansımasıysa, tanrısal atfedilen İsa'nın insanlar yüzünden ölümüne karşılık da bir bedel sunulması gerekmektedir. Zira tanrısal bir öze sahip olan İsa'nın insanlık yüzünden çarmıhta ölmesi, Âdem yüzünden insanların asli günahla doğuşundan çok daha büyük bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2.3. Yeni Ahit'teki Ahlaki İlkeler Bağlamında İnsanın Değeri:

Diğer semavi dinlerin ahlaki ilkelerinde olduğu gibi Hıristiyanlıkta da pek çok ahlaki ilke, insana verilen değer olarak karşımıza çıkar. Tanah'ta olduğu gibi Hıristiyanlıkta da insanın Tanrı'nın suretinden yaratıldığına inanılmaktadır. Dolayısıyla insan bir nevi Tanrı'nın mabedi niteliğindedir ve sahip olacağı ahlak ile Tanrı'nın suretini yansıtan bu mabedi temiz tutması gerekir. Bu bağlamda Hıristiyanlıktaki ahlaki ilkeler hem insanı ahlaklı bir birey olmaya davet etmekte hem de insana verilen değeri ortaya koymaktadır. İsa'nın ahlaka dair öğretilerini içeren "Dağ Vaazı" ise Hıristiyanlık dinindeki ahlaki ilkelerin temeli niteliğindedir.

dedir.⁵⁵ İnsanlara karşı merhametli, barışçıl ve doğru sözlü olma; kibirden, gösteriş ve ikiyüzlülükten uzak durma gibi ahlaki ilkeler sunan Dağ Vaazı, İsa'nın insanlara verdiği değeri ortaya koymakla birlikte insanlar arası ilişkileri de onarıcı niteliktedir.

İsa'nın ortaya koyduğu ahlaki ilkelerin temeli sevgiye dayanmaktadır. İnsana verilen değeri yansıtan pek çok ahlaki öğreti, "sevgi yasası" olarak adlandırabileceğimiz temel ahlaki ilkeye dayanmaktadır. Sevgi yasasına göre insan için en önemli ahlaki kural, önce Tanrı'yı, sonra komşusunu derinden sevmektir. Hatta Hıristiyanlıkta sevgi ilkesine verilen önem o kadar büyüktür ki, düşmanları sevmek bile erdem olarak görülmektedir.⁵⁶ Bu bağlamda, II. Vatikan Konsili sonrası dinler arası diyalog kapsamında diğer dinlere karşı müsamahalı yaklaşım sergilenmesinin bir sebebinin de sevgi yasası olduğunu düşünebiliriz. Pek çok dinde olduğu gibi Hıristiyanlıkta da yer alan "*kendine nasıl davranılmasını istiyorsan başkasına da öyle davran*"⁵⁷ ilkesi de sevgi yasasına dayanmaktadır. Sevgi yasasına göre insanlara karşı dürüst, yardımsever, barışçıl olmak gibi tüm ahlaki ilkeler insana verilen sevgi ve değerlerin bir yansımasıdır. On Emir'de komşu haklarının gözetilmesine benzer şekilde Hıristiyanlıkta da "komşunu kendin gibi sev" ilkesi bir ahlaki prensip olarak benimsenmekte, insana verilen değere vurgu yapmaktadır. Yeni Ahit'te bir kişinin komşusunu kendisi gibi sevmesi Tanrı'nın yasasına bağlılık olarak ifade edilmekte, bu bağlamda insanlar arasında ayırım gözetmek de günah sayılmaktadır. Dolayısıyla Yahudilikteki seçilmişlik anlayışının tersine,

---

⁵⁵ Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık* (Ankara: İSAM, 2020), 107.

⁵⁶ Şevket Özcan, *Dinlerin İnsana Verdiği Değer (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam Örneği)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 83.

⁵⁷ Mat.7:13.

İslam'da olduğu gibi Hıristiyan kutsal metinlerinde de insanlar arasında eşitliğe vurgu yapılmaktadır. İnsanlar arası eşitliğin yanı sıra diğer semavi dinlerde de yasaklanan zina etmek, adam öldürmek, kıskaçlık ve bencillik, insanların aleyhine konuşmak gibi pek çok kötü eylem Tanrı'nın yasasını çiğnemek olarak görülür.⁵⁸

İnsanlara sevgi duymayı temele alan bu ahlaki ilkeler sevgi anlayışının yanı sıra öldürme, zina yapma ve insanlar arasında kinin çoğalmasına sebep olan davranışları yasaklaması sebebiyle insan yaşam ve onuruna değer veren ilkelere aittir.

4.3. İslam'da İnsanın Anlam ve Değeri

İslam dini açısından tek ve en yüce Tanrı olan Allah, tüm yaratıklarının içerisinde insana üstün bir konum vermiştir. İnsan, Allah'ın kendisine bahsetmiş olduğu akıl ile yaratılmış varlıklar içinde en üst konumu elde etmiş, sahip olduğu akıl sayesinde İslam dini ile muhatap olabilmıştır. Diğer pek çok dinde insanlar arasında eşitsizlik, insanların dini ve sosyal yönden tabakalara ayrılması, insanların ırk yönünden dışlanması veya sahip olunan dini anlayış çerçevesinde insana olumsuz anlamlar yüklenmesi gibi yaklaşımların aksine İslam, insanı en şerefli varlık olarak nitelendirmektedir. İnsana bir kurtuluş rehberi olarak sunulan Kur'an-ı Kerim'in ve dinin tebliğcisi Hz. Muhammed'in ortaya koyduğu ahlaki ilkeler de İslam'da insana verilen değeri somut bir şekilde yansıtmaktadır.

4.3.1. İlk İnsanın Yaratılışı Bağlamında İnsanın Değeri

---

⁵⁸ Yak.2:1-13.

Kur'an'da insanın diğer varlıklardan üstün olmasının sebebi, yaratılış bakımından en güzel biçimde yaratılmasına dayanmaktadır.⁵⁹ Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki anlayışa benzer şekilde İslam'da da Allah çamurdan yarattığı insana kendi ruhundan üflemiş, böylece insan diğer varlıklardan üstün kılınmıştır. “*Hani, Rabbin meleklerine şöyle demişti: “Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman ona secdeye kapının.”*”⁶⁰ ayetine göre ilk insanın çamurdan yaratılmasına rağmen sonrasında Allah'ın Âdem'e kendi ruhundan üflemesi, insanı meleklerin ona saygıyla eğilmesini gerektirecek kadar şerefli kılmaktadır.

İnsana yüklenen bu yaratılış üstünlüğü, insana verilen değer yansıması olmakla birlikte başka pek çok ayette de insanın varlık olarak şerefli oluşundan bahsedilmektedir. İsrâ suresi 70. ayette insanın yaratılan tüm varlıklardan üstün kılınarak şereflendirildiği, bu şerefi sayesinde Allah'ın temiz ve hoş nimetleriyle rızıklandırıldığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla kendisine Allah'ın ruhundan üfürülerek üstün kılınan insan, sadece üstün bir varlık olarak yaratılıp bırakılmamış, aynı zamanda diğer varlıklar da insana nimet olarak sunulmuştur.

İnsanın yaratılmışlar içinde en şerefli varlık olması insana bir yönden üstünlük sağlarken bir yönden sorumluluk da yüklemektedir. Varlıklar içinde en üstün konuma sahip olan insan, Allah'ın halifesi olması sebebiyle yeryüzünde Allah'ın hükümlerini uygulama sorumluluğuna sahiptir. Dolayısıyla insan varlıklar

---

⁵⁹ et-Tîn 95/4.

⁶⁰ Sâd 38/71-72.

içinde şerefli bir konuma sahip olduğu gibi, yerine getirmesi gereken sorumluluklar yönünden de üstün bir varlıktır.

4.3.2. Zaafları ve Yaratılış Gayesi İtibariyle İnsana Yüklenen Anlam

İslam'a göre insan, kendisine ruhun üflenmesi sebebiyle manevi yönden, akıl sahibi bir varlık olması ve ayetlerde de bahsedildiği üzere en güzel biçimde yaratılması sebebiyle de maddi yönden üstün bir varlıktır. İnsana verilen değer yansıması olarak insanın en güzel biçimde yaratılması Tîn suresinde "ahsen-i takvim" kavramıyla ifade edilmektedir. Fakat insan, en güzel biçimde yaratılmış olmakla birlikte aynı zamanda sahip olduğu nefsi itibariyle de kötülüğe meylederek hakikaten yüz çevirebilen bir varlıktır. Nitekim Allah'ın meleklerle, Âdem'e secde etmelerini emretmesine karşılık İblis'in bu emre başkaldırması ve insanı hakikatten saptırmak için Allah'tan mühlet istemesi⁶¹ de insanın dalalete sapa-ya meyilli bir varlık olduğunun mesajını vermektedir. Tin suresinde insanın en güzel biçimde yaratıldığını ifade eden ayetin hemen ardından "sonra insanı aşağıların aşağısına çevirdik"⁶² buyru- olarak insanın hakikatten sapması durumunda başlangıçtaki mükemmel yaratılışının tersine dönüşeceğinin mesajı verilmektedir.

Kur'an'da salih insanlar iman etme, şükretme, yardımda bulunma gibi pek çok meziyetlerle övüldüğü kadar insanın zaaflarına da vurgu yapılmaktadır. Nisa suresi 28.ayette "İnsan zayıf yaratıldı" ifadesiyle de insanın en güzel biçimde yaratılmasına karşılık tabiatı itibariyle zaafları olan bir varlık olduğuna vurgu yapılır. En

⁶¹ el-İsrâ 17/ 62.

⁶² et-Tîn 95/5.

güzel biçimde yaratılmış olan Hz. Âdem'in şeytanın vesvesesiyle yasak ağaca yaklaşması⁶³ hadisesi de insanın zafiyetleri olan bir varlık olmasının ilk örneği niteliğindedir. Kur'an'da ve hadislerde pek çok kez insanın aceleci, riyakâr, cimri, yalnızca sıkıntı anından Allah'a sığınan bir varlık olduğu belirtilerek insanın zaafı ortaya konmaktadır.⁶⁴ Dolayısıyla İslam'a göre insanın hem maddi hem de manevi yönden üstün ve şerefli bir varlık olması insana verilen değer yansıması olmakla birlikte, bu şerefe sahip olmaya devam edebilmek ise hakikate bağlı kalmakla mümkündür. *"Biz insanı ancak bize kulluk etsinler diye yarattık"* ayeti de insanın en güzel biçimde yaratılma gayesinin Allah'a kulluk olduğunu göstermektedir. Ahsen-i takvim ile yaratılan insan, İslam dininin sunduğu hakikatten yüz çevirmediği takdirde başlangıçta sahip olduğu şerefi sürdürmeye devam edecektir. Yaratılış gayesini unutması halinde ise ahsen-i takvimden esfel-i safiline dönüşerek sahip olduğu üstünlüğü yitirecektir.

4.3.3. Veda Hutbesi Bağlamında İnsanın Değeri

İslam'ın insana verdiği değeri anlamak için dinin tebliğcisi olan Hz. Muhammed'in insana yüklediği anlam ve değeri de tanımanız gerekmektedir. Bu bağlamda Hz. Muhammed'in insana verdiği değer ve hakları bir bütün olarak sunan Veda hutbesi, İslam'da insana verilen değeri yansıması açısından önemli bir kaynaktır. Hz. Muhammed'in vefatı öncesinde, Veda haccında ashabına okuduğu hutbeler derlenerek Veda hutbesi oluşturulmuş-

---

⁶³ el-Bakara 2/35-37.

⁶⁴ Yûnus 10/12.

tur.⁶⁵ İçerdiği mesajlar itibariyle tüm insanlara hitap eden Veda hutbesi, insan yaşam ve haklarına yönelik sunduğu güvencelerle bir nevi evrensel insan hakları niteliğindedir. Veda hutbesindeki hitabın daha çok “*ey insanlar*” şeklinde olması da İslam’ın yalnızca Müslümanların değil, tüm insanların hayatına değer veren bir din olduğunu göstermektedir.

*“Ey insanlar! Biliniz ki rabbiniz birdir, atanız da birdir. Bütün insanlar Âdem’den gelmiş, Âdem de topraktan yaratılmıştır. Beyazın siyaha siyahın da beyaza üstünlüğü yoktur”*⁶⁶ sözlerini insan hakları açısından değerlendirecek olursak; İslami açıdan tüm insanların tek bir atadan gelmiş olması her insanın eşit olduğunun göstergesidir. Bu durumu Yahudilik dininin seçilmişlik anlayışıyla kıyaslayacak olursak Yahudilikte de İslam’da olduğu gibi tüm insanların Âdem’den geldiğine inanılmakta, ancak İslam’dan farklı olarak İsrailoğulları tüm milletlerden üstün bir ırk olarak değerlendirilmektedir. İslam’da ise böyle bir ırk ayrımı reddedilmekte; beyazın siyaha, siyahın da beyaza üstünlüğünün olmadığı vurgulanmaktadır.

*“Biliniz ki bu şehriniz Mekke, bugününüz arefe ve bu ayınız zilhicce nasıl dokunulmazsa malınız ve canlarınız da aynı şekilde dokunulmazdır”*⁶⁷ sözü ise insanın mal ve canını güvence altına alması yönüyle insan hakları açısından önemlidir. Canların dokunulmazlığına paralel olarak kan davasının kaldırılması da insan yaşamını güvence altına alan bir ilkedir. Diğer pek çok dinde öldürmek ve

⁶⁵ Bünyamin Erul, “Veda Hutbesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/592.

⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 5/411

⁶⁷ Müslim, el-Hacc, 142

hırsızlık yapmanın yasaklanması gibi İslam'da da bu eylemler yasaklanmaktadır. Dolayısıyla öldürmemek ve çalmamak eylemleri, hemen hemen her dinin insan haklarına yönelik ortak ahlaki ilkeleridir.

*“Ey insanlar! Kadınların haklarına riayet etmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim.”*⁶⁸ sözüyle özel olarak kadın haklarından bahsedilmektedir. Kadınların korunması gereken hakların başında ise namus ve iffetleri bulunmaktadır. Nitekim namus ve iffetin korunmaması insan onuruna leke getireceğinden, Veda hutbesinde namusa yönelik bir güvence sunulması insana verilen değer açısından önemli bir husustur.

*“Baba oğlunun, oğul da babasının suçundan sorumlu tutulamaz.”*⁶⁹ sözü ise insan hak ve özgürlüğüne dikkat çekmekle birlikte, Hıristiyanlıktaki asli günah doktrinine bağlı olarak tüm insanlığın Âdem'den gelen günahı üstlenmesi anlayışına da karşıt niteliktedir.

Başta insanın canı olmak üzere insanların malı, namus ve iffeti gibi pek çok hakkı güvence altına alındıktan sonra Hz. Muhammed, Kur'an ve sünneti müslümanlara emanet olarak bırakmakta, bu iki emanetin insanlar için yol gösterici olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla Veda Hutbesi evrensel insan haklarına vurgu yapmakla birlikte, üstün bir varlık olarak yaratılan insanın varoluş gayesini de Kur'an ve sünnette bağlı kılmaktadır.

SONUÇ

---

⁶⁸ Buhari, el-Hacc, 134.

⁶⁹ Erul, “Veda Hutbesi”, 42/592.

İnsanlık tarihi kadar eski olan din, hayatın pek çok alanını etkilediği gibi hayatın içerisinde insana yüklenen anlamı da etkilemektedir. Din ve insan arasındaki sıkı ilişki dinlerin insana bakış açısını anlamayı gerekli kılmakta, dinlerin insana yüklediği anlam sayesinde din ve insan arasındaki münasebet daha iyi anlaşılacaktır.

Tarih boyunca monoteist, düalist, politeist veya animist pek çok din ortaya çıkmış ve pek çok din birbirinden farklı inanışlara sahip olmuştur. Dinleri birbirinden ayıran kendine özgü inanışları, dinlerin insana yüklediği anlam ve değeri de farklılaştırabilmektedir. Düalist dinlerde ikili âlem anlayışına bağlı olarak insan ruhuna olumlu bir anlam yüklenirken insan bedeni olumsuz bir anlama tabi tutulmuştur. Hint dinlerinden Hinduizm'in kast sistemi, insanları Tanrı'dan bir parça olmalarına rağmen sınıfsal ayrıma tabi tutarak alt sınıfları toplum içerisinde hak ve hürriyetlerden mahrum etmiştir. Buna karşılık Budizm ve Caynizm dinlerinin ortaya çıkışında Hinduizm'in insanları değersizleştiren kast anlayışı etkili olmuş ve bu dinlerde insana daha olumlu bir anlam yüklenmiştir. İslam ve Hinduizm'in etkisiyle ortaya çıkan Sihizm'de ise insana verilen değer konusunda İslam'a benzer bir anlayış benimsenmiş, insan yaratılış yönünden değerli bir varlık olarak görülerek insanlar arası eşitlik fikri benimsenmiştir. Uzak Doğu dinlerinin insana yüklediği anlam ise bu dinlerin evren anlayışlarının yanı sıra kültürel değerlerinin de bir yansıması niteliğindedir. Semavi dinlerde ise Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın üçünde de insanların aynı atadan geldiğine inanılmakta, fakat bu üç dinin kendine özgü inanışları insana yükledikleri anlamı farklılaştırmaktadır. Yahudilikte İsrailoğulları'nın seçilmişliği inancı, Hıristiyanlıkta İsa'nın

çarmıhta ölümü ve asli günah doktrini bu dinlerin insana bakış açılarına farklı bir yön kazandırmaktadır. İslam'a göre ise insan, yaratılışı itibariyle diğer varlıklardan üstün olup dinin tebliğcisi Hz. Muhammed'in Veda Hutbesinde de İslam'ın insana verdiği değer daha iyi anlaşılmaktadır. Bununla birlikte İslam'a göre insan aynı zamanda nefesine uyması halinde kötülüğe de meyleden bir özelliğe sahiptir.

Dinlerin insana yönelik tüm bu bakış açıları, bize dinlerin birbirlerinden tamamen farklı anlayışlarına rağmen yine de insana dair ortak değerlerde birleşebildiğini göstermektedir. İnsana yüklenen farklı bakış açılarının yanı sıra hemen hemen her dinde insanın canı, malı, nesli, akli ve dini güvence altına alınmaya çalışılmakta; insanlar arası sınıfsal ayırım gözetilen dinlerde bile bu beş temel değer korunmasına riayet edilmektedir. Öte yandan dinlerin insana yükledikleri farklı ve ortak anlamlar bizi, insanın hayat içerisinde sahip olduğu anlamın dinden önemli ölçüde etkilendiği sonucuna da ulaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

Adam, Baki. *Yabudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2.Basım, 2015.

Alicı, Mehmet. *Mecusi Gelenğinde Tektanrıculuk ve Düalizm İlişkisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Baran Tekin, Dilâ. *Mani ve Öğretileri*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Çatlı Özen, Gökçen. "Kapalı Toplumsal Yapı: Kast Sistemi Üzerinden Tabakalaşma". *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi* 2/3, (Ekim 2016), 59-65.

Erul, Bünyamin. "Veda Hutbesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 42/591-593. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Güç, Ahmet. "Konfüçyüs ve Konfüçyüsçülük". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (Haziran 2001), 43-65.

Güç, Ahmet - Sert, Ekrem. "Budizm'de Dört Temel Gerçek, Sekiz Dilimli Yol ve Nirvana". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 5/12 (Haziran 2020), 3-28.

Gündüz, Şinasi. "Gnostik Mitolojide Düşüş Motifi ve Demiurg Düşüncesi." *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (Ocak 1997): 121-166.

Gündüz, Şinasi. *Hıristiyanlık*. Ankara: İSAM Yayınları, 9. Basım, 2020.

Gündüz, Şinasi. "Maniheizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/575-576. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Gürkan, Salime Leyla. *Anahatlarıyla Yabudilik*. Ankara: İSAM Yayınları, 6. Basım, 2020.

Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi - Yeni Yaşam Yayınları, 2018.

Mete, Duygu. *Kutsal Kitaplar Bağlamında İlahi Dinlerde İnsan Kavramı*. Erzincan: Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Özcan, Şevket. *Dinlerin İnsana Verdiği Değer (Yabudilik, Hıristiyanlık ve İslam Örneği)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Özcan, Şevket. "İnsana Verilen Değer Ekseninde Çeşitli Dinlerde İnsan: Dinler Tarihi Açısından Karşılaştırmalı Bir İnceleme". *Dini Araştırmalar Dergisi* 19/48 (Haziran 2016), 203-224.

Sayım, Huzeýfe. "Zerdüştilik'de Kozmogoni ve Yaratılış". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/16 (Haziran 2004), 91-101.

Schimmel, Annemarie. *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1999.

Tzu, Lao. *Tao Te Ching*. çev. Sefer Guseynov, İstanbul: Destek Yayınları, 2018.

Yaman, Sevde. "Tevrat'a Göre İnsan Hayatı ve Onurunun ve Kutsallığı". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5/2 (Nisan 2016), 338-354.

Yılmaz, Nuh. "Caynizm'de Ahlak". *Ahlak ve Din Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* ed. Hasan Yerkazan, 341-383. Ankara: Sonçağ Yayıncılık. 1. Basım, 2021.

Yitik, Ali İhsan. *Doğu Dinleri*. İstanbul: İSAM Yayınları, 1. Basım, 2014.